

Bodleian Libraries

UNIVERSITY OF OXFORD

This book is part of the collection held by the Bodleian Libraries and scanned by Google, Inc. for the Google Books Library Project.

For more information see:

<http://www.bodleian.ox.ac.uk/dbooks>

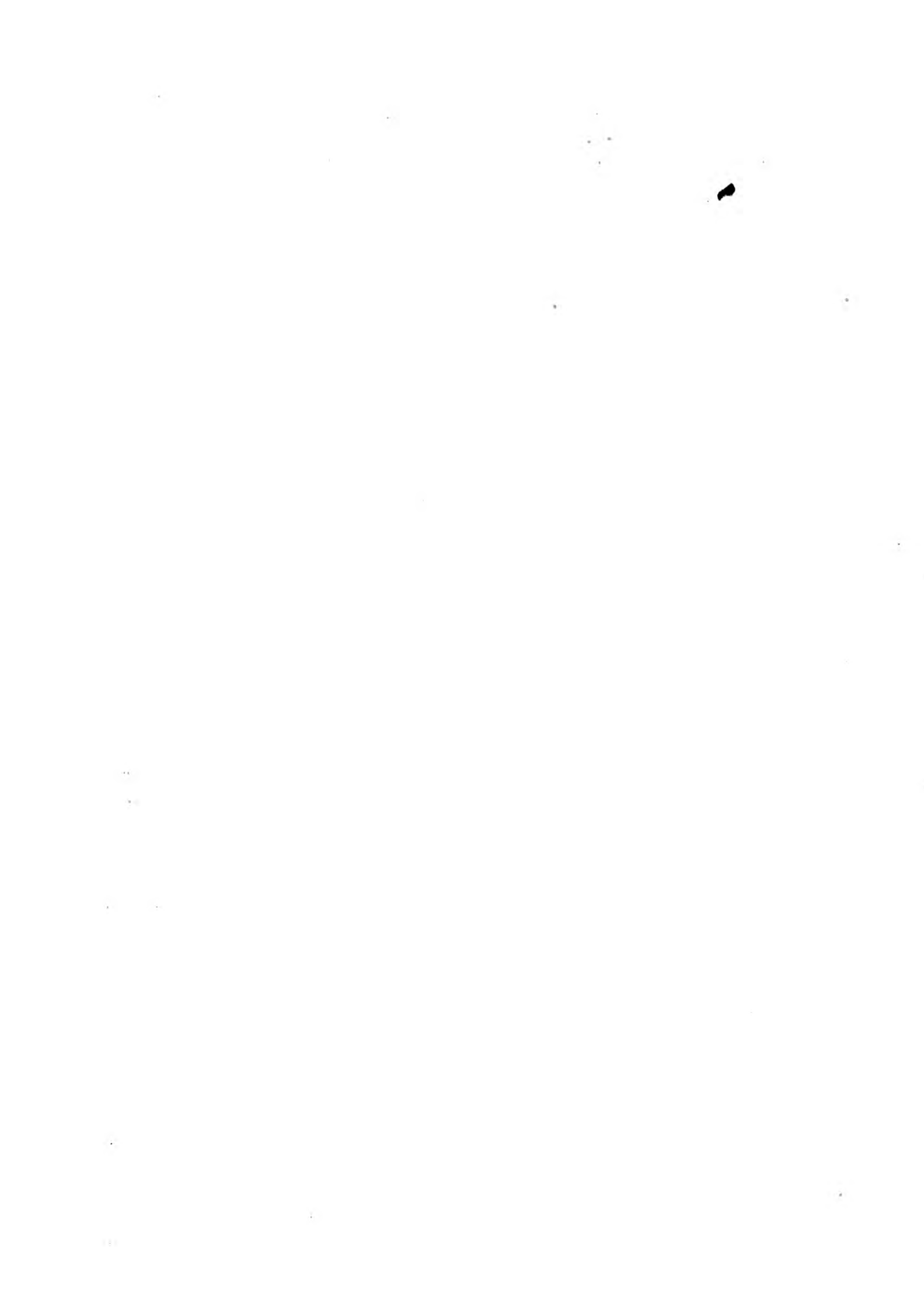
This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 2.0 UK: England & Wales (CC BY-NC-SA 2.0) licence.

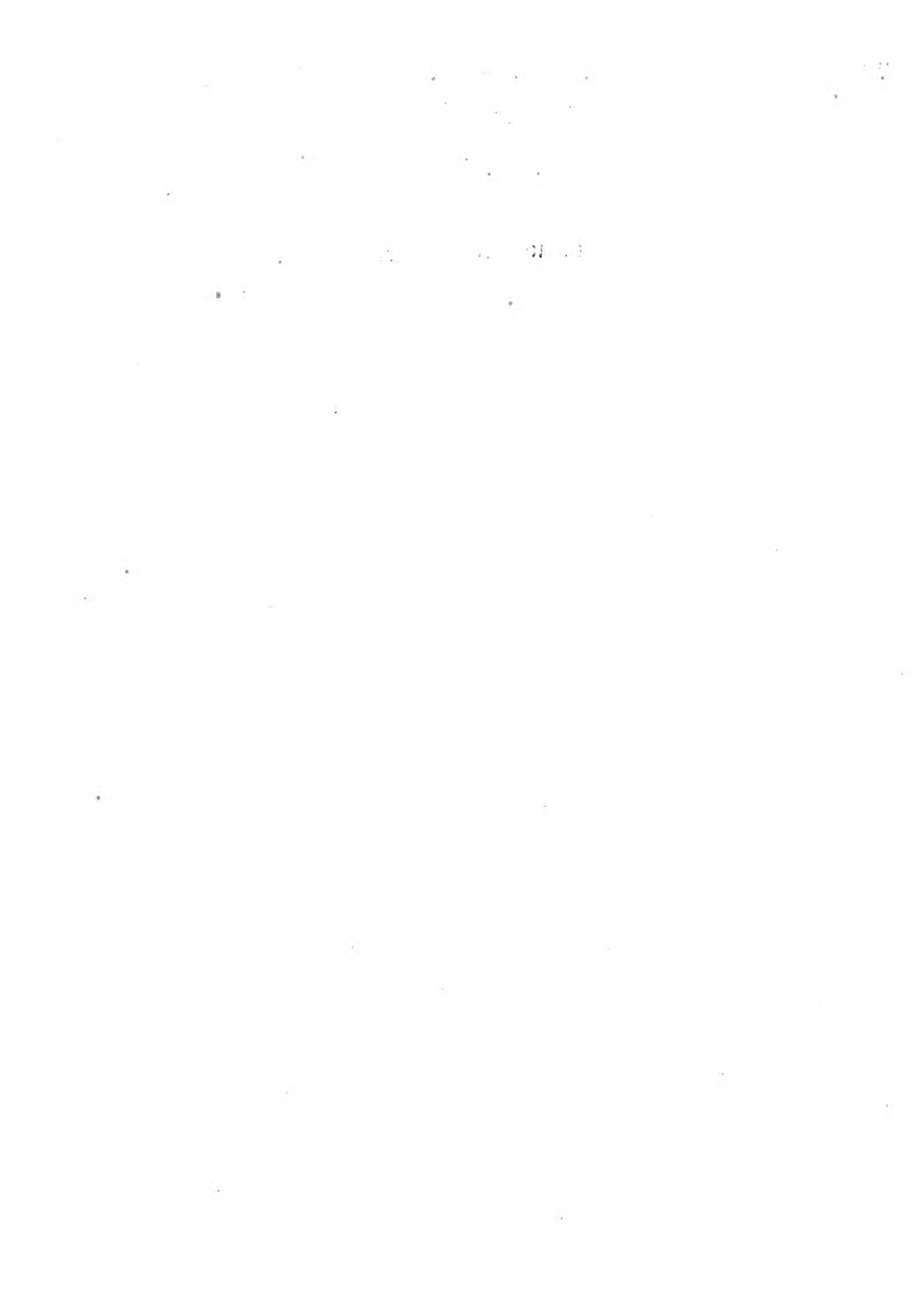
L
iii fol
237

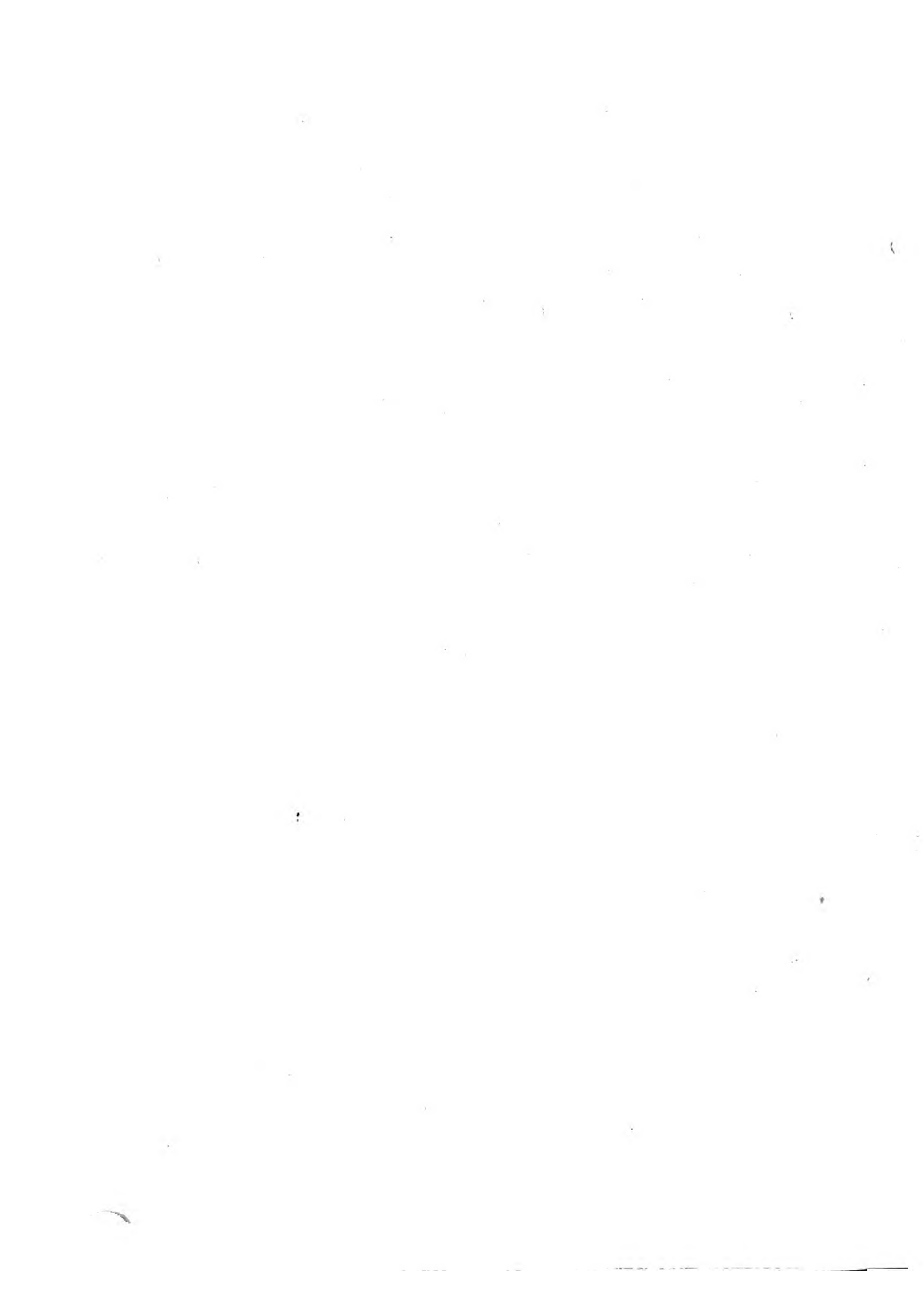

303540853V

ΤΣΟΥΝΤΑΣ . ΚΕΦΑΛΗ ΕΚ ΜΥΚΗΝΩΝ .

ΚΕΦΑΛΗ ΕΚ ΜΥΚΗΝΩΝ

(Πιν. 1-2).

Τὸ 1896 ἀνεκαλύφθη ἐν τῷ ἀκροπόλει τῶν Μυκηνῶν, ἐν τοῖς ἐρειπίοις οἰκήματος κειμένου ὀλίγον νοτιώτερον τοῦ ἐκ πολυγωνικῶν λίθων πύργου τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ τείχους, ἢ ἐν τρισὶν πίναξιν, ἐνὶ φωτοτυπικῇ καὶ δύο ἐγχρώμοις, εἰκονιζομένη κεφαλῇ, ἧς ἡ δημοσίευσίς ἀνεβλήθη μέχρι σήμερον, διότι ἔμελλε νὰ ἐκδοθῆ ἐν τοῖς πρὸ καιροῦ ἀγγελθεῖσιν «Μνημείοις τῆς Ἑλλάδος». Ἐπειδὴ ὅμως τὸ ἔργον ἐκεῖνο θὰ βραδύνη ἴσως νὰ ἴδῃ τὸ φῶς, δὲν ἐκρίθη καλὸν νὰ μὲνη ἐπὶ πολὺ ἔτι ἄγνωστον ἐν τῶν ἀξιολογητάτων μνημείων τῆς μυκηναϊκῆς τέχνης.

Ἡ κεφαλὴ ἔχει ὕψος ἀπὸ τοῦ κρανίου ἄνωθι τοῦ διαδήματος μέχρι τοῦ ἄκρου ἀνθερέωνος 0.168 μ., εἶναι δὲ κατεσκευασμένη ἐξ ἀσβεστοκονιάματος, ἐν ᾧ ἀνεμίχθησαν πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς συνδέσεως καὶ λεπτόταται ἴνες ἀμιάντου, ὅπως εἰς τὰ πῆλινα ἀγγεῖα τῆς Σύρου¹. Ἡ ἐπιφάνεια ὅμως εἶναι κεχρισμένη διὰ λεπτοῦ στρώματος καθαρωτέρας ἀσβέστου χρώματος ὑπώχρου, πολλαχοῦ δὲ εἶναι καταφανῆ τὰ ἴχνη τῆς σπαθίδος, δι' ἧς ἐπέχρισαν τὸ χρῖσμα. Ἐπ' αὐτοῦ εἶναι γεγραμμένοι διὰ τριῶν χρωμάτων, μέλανος, κυανοῦ καὶ ἐρυθροῦ, διάφο-

ροι λεπτομέρειαι τῆς κεφαλῆς ἢ κοσμήματα καὶ ποικίλματα αὐτῆς. Αἱ ὄφρυες, τὰ βλέφαρα καὶ ἡ ἴρις τῶν ὀφθαλμῶν εἶναι μέλαιναί, τὰ δὲ χεῖλη ἐρυθρά. Ὡσαύτως ἐρυθρά εἶναι τὰ τέσσαρα ποικίλματα τὰ ἐπὶ τῶν παρειῶν, ἐπὶ τοῦ μετώπου καὶ ἐπὶ τοῦ ἀνθερέωνος, ὧν ἕκαστον ἀποτελεῖται ἐκ κηλίδος στρογγύλης, περίξ τῆς ὁποίας κείνται ἐννέα στιγμαί¹. Ἡ κόρη τῶν ὀφθαλμῶν δὲν εἶναι δεδηλωμένη, οἱ δὲ ῥύθωνες τῆς ῥινὸς ἔχουσι σχῆμα δύο μικρῶν στρογγύλων κοιλοτήτων, τέλος οἱ κοχλῖαι τῶν ὠτων δηλοῦνται δι' ἐλίκων χρώματος ἐρυθροῦ.

Περὶ τοὺς κροτάφους φορεῖ ἡ κεφαλὴ ταινίαν ἐρυθράν, κάτωθεν τῆς ὁποίας ἐπὶ μὲν τοῦ μετώπου προκύπτουσι μικροὶ βόστρυχοι, ὧν τὰ κερατοειδῆ ἄκρα εἶναι συμμετρικῶς διατεταγμένα, ἐπὶ δὲ τοῦ ὀπίσω μέρους τοῦ κρανίου δηλοῦται πίπτουσα ἡ κόμη συμπαγῆς. Τὸ χρῶμα αὐτῆς εἶναι μέλαν. Ἄνωθι τῆς ἐρυθρᾶς ταινίας προέχει στρογγύλη κυανῆ σπείρα, ἐφ' ἧς εἶναι γεγραμμένοι διὰ τοῦ χρώματος τῆς κόμης, ἤτοι μέλανος, γραμμαὶ κάθετοι, καὶ δὴ δύο λεπταὶ καὶ μία πολὺ παχέια ἐναλλάξ. Ἐμπρὸς ἡ σπείρα εἶναι βεβλαμμένη, ἐπὶ τῆς πλαγίας ὄψεως ὅμως διακρίνονται σαφῶς αἱ παχέια καὶ λεπταὶ γραμμαὶ (ἴδε ἐγχρωμον πίνακα), κάλλιον δ' ἔτι διατηροῦνται ὀπίσω. Ἡ σπείρα αὕτη εἶναι ἀναμφιβόλως διάδημα, περὶ δὲ τῶν καθέτων γραμμῶν δύο τινὰ δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν· ἢ ὅτι ἦσαν ποικίλματα αὐτοῦ ἢ ὅτι παριστώσι βοστρύχους τῆς κόμης, παχεῖς καὶ λεπτοὺς ἐναλλάξ, κειμένους ἐπὶ τοῦ διαδήματος, τοὺς αὐτοὺς δηλονότι βοστρύ-

¹ Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1899 σ. 122. Ὁ Wolters (Athen. Mitth. 1896 σ. 246) ἀναφέρειν τὴν κεφαλὴν ἀμέσως μετὰ τὴν εὑρεσίν τῆς λέγει κατὰ λάθος ὅτι εἶνε πορῖνη. Ὁ καθηγητῆς τῆς χημείας κ. Α. Δαμβέρρης ἀναλύσας ἐν τεμάχιον αὐτῆς εὑρεν ὅτι σύγκειται ἐξ

ἀσβέστου.....	49.465
μυκηναϊαί.....	1.346
ὄξειδίου τοῦ σιδήρου καὶ ἀργιλίου.....	0.016
ἀνθρακικοῦ ὀξέος.....	40.360
πυριτικοῦ ὀξέος.....	6.729
	97.916

Ἡ πληροφοροῦμαι δὲ παρὰ τοῦ κ. Gilliéron, ἐξ ἀσβέστου εἶναι καὶ τινὰ τῶν ἐν Κνωσῶ τῆς Κρήτης ὑπὸ τοῦ Evans ἀνακαλυφθέντων τεμαχίων ἀναγλύφων. Ἴδε καὶ Evans, The palace of Knossos (Annual of the Br. School 1899-1900) σ. 52.

¹ Τόσαι εἶναι αἱ στιγμαὶ ἐπὶ τοῦ ἀνθερέωνος καὶ τόσαι ἦσαν αἱ ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς παρειᾶς· ἐπὶ τῆς ἐτέρας δὲ παρειᾶς καὶ τοῦ μετώπου ὁ χώρος πάλιν ἐννέα στιγμὰς φαίνεται ὅτι ἀπαιτεῖ.

χους, ὧν τὰ κερατοειδῆ ἄκρα ἀναφαίνονται ὑπὸ τὴν ἐρυθρὰν ταινίαν, ἂν καὶ ταῦτα εἶναι πάντα ἰσοπαχῆ. Ἡ πρώτη ὑπόθεσις εἶνε ἡ ἀπλουστέρα καὶ πιθανωτέρα, ὑπὲρ τῆς δευτέρας ὅμως φαίνεται νὰ συνηγορῆ ἢ παρατήρησις, ὅτι τὸ πρὸς τὰ ἄνω περιγραμμά του διαδήματος δὲν εἶναι ὁρατόν, ἀλλὰ καλύπτεται ἐν μέρει ὑπὸ τῆς κόμης, ὡς νὰ κεῖται οὐχὶ ἐπ' αὐτῆς, ἀλλὰ μεταξύ τῶν τριγῶν. Ἴσως ὅμως τοῦτο δὲν ἔχει τοιαύτην σημασίαν.

Τὴν ταινίαν καὶ τὸ διάδημα εὐρίσκομεν καὶ ἐπὶ πολυπληθῶν πηλίνων εἰδωλίων τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς, ὧν τὰ μὲν ἀνεκαλύφθησαν ἐν Μυκῆναις, ἄλλα δ' ἐν Τίρυνθι, Ναυπλίῳ καὶ ἀλλαγῷ· διότι καὶ ταῦτα φοροῦσιν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς διάδημα ἢ στεφάνην, ὑπὸ τὴν ὁποίαν διακρίνεται σαφῶς ταινία περιβάλλουσα τοὺς κροτάφους· κάτωθι δὲ τῆς ταινίας προκύπτουσι συχνὰ μικραὶ κάθετοι γραμμαὶ¹ δηλοῦσαι ἀναμφιβόλως βοστρύχους, ὅπως εἶναι οἱ ἐπὶ τοῦ μετώπου τῆς ἐξ ἀσβέστου κεφαλῆς, πλὴν ὅτι τὰ ἄκρα αὐτῶν δὲν εἶναι κερατοειδῶς κεκαμμένα. Τὰ διαδήματα τῶν εἰδωλίων τούτων κοσμοῦνται πολλάκις κατὰ τὸ πρὸς τὰ ἄνω ἡμισυ διὰ σειρᾶς συνεχῶν τόξων², ἄλλοτε δὲ φέρουσι γραμμὰς καθέτους ἢ λοξὰς ἢ κυματοειδεῖς³. Ἐκ τοῦ μέσου δὲ τῆς κεφαλῆς τῶν εἰδωλίων ἐκφύεται μακρὸς πλόκαμος, ὅστις πίπτει ὑπεράνω τοῦ διαδήματος—σπανίως κάτωθεν αὐτοῦ—ὀπίσω ἐπὶ τῶν νώτων⁴.

Ἐὰν δὲν ἀπατώμαι ὅμως, τοὺς δύο τούτους δεσμούς τῶν τριγῶν τῆς κεφαλῆς ἀπαντῶμεν καὶ παρ' Ὀμήρω, παρ' ᾧ (Ἰλ. X 468 ἐξ.) ἡ Ἀνδρομάχη φορεῖ, πλὴν τοῦ κρηδέμενου καὶ τοῦ κεκρυφάλου, ἄμπυκα καὶ πλεκτὴν ἀναδέσμην·

τῆλε δ' ἀπο κρατὸς βάλε δέσματα σιγαλόεντα
ἄμπυκα κεκρυφάλων τε ἰδὲ πλεκτὴν ἀναδέσμην
κρηδέμενόν θ', ὃ ῥά οἱ δῶκε χρυσῆν Ἀφροδίτην.

Τὰ ἀρχαῖα σχόλια ἐξηγοῦσι τὴν ἄμπυκα ὡς διάδημα πρὸς ἀνάθεσιν τῶν τριγῶν, τὴν δὲ ἀναδέσμην ὡς σειρὰν ἢν κύκλω περὶ τοὺς κροτάφους ἀναδοῦνται. Ὁ Helbig ὅμως εὐρίσκει τὴν

¹ Schliemann, Tiryns πίν. XXV f, h, i. Mycènes s. 104, 105, 108.

² Schliemann, ἔ. ἀ.

³ Schliemann, Tiryns πίν. XXV g. Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1888 πίν. 9, 16.

⁴ Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1888 σ. 168.

ἐρμηναίαν ταύτην τῆς ἀναδέσμης ἀόριστον καὶ εἰς κάξει ὁ ἴδιος, κρίνων ἐκ τινῶν ἀρχαϊκῶν ἐτρουσκικῶν μνημείων, ὅτι ἦτο ταινία περιβάλλουσα οὐχὶ τοὺς κροτάφους, ἀλλὰ τὸ μέσον περίπου ὑψηλοῦ κωνικοῦ κεκρυφάλου, ἐνῶ κατωτέρω αὐτῆς ἔκειτο ἢ ἄμπυξ¹. Ἐκ τῶν στίχων τῆς Ἰλιάδος ἀληθῶς δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ ὀρισθῇ μετ' ἀκριβείας, ποῖος εἶδος ἦτο ἡ ὁμηρικὴ ἀναδέσμη καὶ πῶς ἐφόρου αὐτὴν· βεβαίως ὅμως δὲν ἐξάγεται ἐξ αὐτῶν ὅτι περιέβαλλε τὸν κεκρυφάλον, ἀπ' ἐτέρου δὲ ἡ ἐρμηναία τοῦ σχολιαστοῦ, ἥτις μοι φαίνεται ἰκανῶς σαφῆς, ἐφαρμόζεται ἄριστα καὶ ἐπὶ τῆς ἐξ ἀσβέστου κεφαλῆς καὶ ἐπὶ τῶν πηλίνων εἰδωλίων ἔνθα ἡ ταινία εἶναι ἀναδεδεμένη περὶ τοὺς κροτάφους. Καὶ ἐπειδὴ προκειμένου περὶ τῆς ἐρμηναίας πραγμάτων τῆς ὁμηρικῆς ἐποχῆς ἀναμφιβόλως ὀρθότερον εἶναι νὰ προσφεύγωμεν μᾶλλον εἰς μυκηναϊκὰ ἢ ἐτρουσκικὰ μνημεῖα, εἰκάζω ὅτι ἡ ἐρυθρὰ ταινία τῆς ἐξ ἀσβέστου κεφαλῆς εἶναι ἡ ὁμηρικὴ ἀναδέσμη, τὸ δὲ διάδημα ἢ ὁμηρικὴ ἄμπυκα καὶ ὅτι ἡ Ἀνδρομάχη ἐφόρει αὐτὰ ὅπως βλέπομεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς. Ἡ ἐτυμολογία τῆς ἀναδέσμης δὲ ἐναντιοῦται πρὸς τὴν εἰκασίαν ταύτην, διότι τὸ ὄντι ἡ ταινία ἀναδέει τοὺς βοστρύχους εἰς τὸ ὕψος τῶν κροτάφων καὶ δὲν ἀφίνει αὐτοὺς νὰ χυθῶσιν ἐπὶ τοῦ προσώπου. Καλεῖ δὲ ὁ Ὀμηρὸς τὴν ἀναδέσμην πλεκτὴν οὐχὶ διότι ἦτο συνεστραμμένη ὅπως ἐπὶ τῶν ἐτρουσκικῶν μνημείων, ἀλλὰ διότι δὲν ἦτο ὕφαντῆ, ἦτο δηλαδὴ πεπλεγμένη, καὶ τοῦτο ἀναμφιβόλως ἐννοεῖ καὶ ὁ σχολιαστὴς ὀνομάζων αὐτὴν σειρὰν.

Ἡ ἄμπυξ ἦτο, συχνὰ τοῦλάχιστον, χρυσῆ· ἐπὶ τῆς ἡμετέρας κεφαλῆς ἔχει χρῶμα κυανῶν, διὸ γνωρίζω δὲ ἐὰν διὰ τούτου ἠθέλησεν ὁ τεχνίτης νὰ δηλώσῃ τὴν ὕλην αὐτῆς, π. γ. ὑάλωσιν κυανῆν.

Περὶ τὸν λαιμὸν ἐφόρει ἡ μορφή, εἰς ἣν ἀνῆκε ἢ κεφαλή, διπλοῦν περιδέραιον ἐκ ψήφων ἀμυγδαλοειδῶν, ἐρυθρῶν καὶ κυανῶν ἐναλλάξ, συνειρμῶν περὶ κλωστήν ἐρυθρὰν. Τοῦ σχήματος τούτου αἱ ψῆφοι εἶναι συνήθεις ἐν τοῖς μυκηναϊκοῖς τάφοις, εὐρίσκονται δὲ χρυσαῖ, λίθιναι καὶ, αἱ πλε

¹ Helbig, Homerisches Epos² σ. 219 ἐξ. Τὴν γνώμην τὴν ἐπιφέρει Helbig παρεδέχθη, πλὴν ἄλλων, καὶ ὁ Perrot (Hist. de l'art VII σ. 270, 271), ὅστις παρατηρεῖ μόνον, ὅτι τὸν παραδοξὸν κωνικὸν κεκρυφάλον δὲν ἐφόρου πάντας αἱ Ἑλληνίδες, ἀλλ' ἴσως εἰς χερσὶν τινῶν μόνον.

σται, ἐξ ὑαλώδους μάζης· ἐνταῦθα αἱ κυαναὶ προφανῶς ὑποτίθενται οὔσαι ἐξ ὑαλώδους μάζης, αἱ δὲ ἐρυθραὶ εἶναι ἴσως λίθιναι.

Ἐκ τοῦ κορμοῦ τῆς μορφῆς οὐδὲν ἀνεκαλύφθη διότι πιθανώτατα ἡ ἀρχικὴ θέσις αὐτῆς δὲν ἦτο ἐκεῖ ὅπου εὐρέθη ἡ κεφαλή· ἀληθῶς δὲ ὑπῆρχον εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο τόσα θραύσματα πηλίνων ἀγγείων καὶ τόσα ὀστᾶ ζώων, ὥστε ὑποθέτω ὅτι μετηνέχθησαν ταῦτα ἐκεῖ ἐξ ἄλλου μέρους τῆς ἀκροπόλεως ὡς ἀπορρίμματα, μεταξὺ τῶν ὁποίων τυχαίως ἦτο καὶ ἡ κεφαλή ἄνευ ἄλλων τεμαχίων τῆς μορφῆς. Ὅτι ὅμως πραγματικῶς αὕτη ἔκειτο ἐπὶ κορμοῦ, ἀποδεικνύεται ἐκ τούτου, ὅτι φέρει εἰς τὸ μέσον τῆς ἐκ τῆς θραύσεως σχηματισθείσης ἐπιφανείας τοῦ λαιμοῦ τρῆμα κάθετον διαμέτρου 0,015 μ. περίπου, ὅπερ σήμερον ἔχει βῆθος μόνον 0,095 μ., πρὶν θραυθῆ ὅμως ὁ λαιμὸς βεβαίως ἦτο βαθύτερον. Τὸ τρῆμα ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ κεφαλή ἦτο χωριστὰ εἰργασμένη καὶ ἐπιτεθειμένη ἐπὶ τοῦ κορμοῦ, μεθ' οὗ συνεδέετο διὰ γόμφου ξυλίνου πιθανῶς.

Περὶ τῆς εἰκονιζομένης μορφῆς μόνον εἰκασίας δυνάμεθα νὰ κάμωμεν· ἡ κεφαλή πιθανώτατα εἶναι

γυναικεία, δύσκολον ὅμως μοι φαίνεται νὰ δεχθῶμεν, ὅτι παριστάνει θνητὴν γυναῖκα. Ἀλλὰ καὶ εἰς θεᾶς ἄγαλμα δὲν ἀνῆκε, διότι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, καὶ ἐφθαρμένη ἐὰν ἦτο καὶ ἀπεσπασμένη τοῦ κορμοῦ, πάλιν δὲν θ' ἀπερρίπτετο, ὑποθέτω, οὕτως ἀμελῶς μετὰ τῶν λοιπῶν ἀπορριμμάτων, ἀλλὰ θὰ ἐκρύπτετο ἴσως πού μετὰ πλείονος εὐλαθείας. Φαίνεται λοιπόν, ὅτι ἡ μορφή ἦτο κοσμηματικὴ, ἴσως δὲ παρίστανε σφίγγα. Τὴν εἰκασίαν ταύτην ἐνισχύει, νομίζω, καὶ τοῦτο, ὅτι, ὡς διακρίνεται ἀκόμη καλῶς ἐπὶ τοῦ πρωτοτύπου, ὁ ἀνθερεὼν σχεδὸν δὲν προεῖχε τοῦ λαιμοῦ πλέον τῶν 0,015 μ., ἐξ οὗ δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι ἡ σφίγξ ἐκάλητο ἐπὶ τῶν ὀπισθίων ποδῶν καὶ τὸ

στῆθος αὐτῆς ἦτο προτεταμένον, ἡ δὲ κεφαλή ὀλίγον ἀνακεκλιμένη — ὅπως ὀηλαδὴ περίπου δεικνύει ἡ παρακειμένη εἰκὼν, ἣτις εἶναι γεγλυμμένη ἐπὶ χρυσοῦ δακτυλίου ἐπίσης ἐν Μυκῆναις ἀνακαλυφθέντος καὶ ἀπεικονισθέντος ἐνταῦθα εἰς μέγεθος μεγαλύτερον τοῦ πραγματικοῦ κατὰ τὸ διπλάσιον καὶ τι πλέον¹.

Αἱ ἐπὶ τοῦ δακτυλίου σφίγγες φοροῦσι διάδημα παρεμφερὲς πρὸς τὸ τῆς ἡμετέρας κεφαλῆς, ὀηλαδὴ στρογγύλον καὶ πικιλλόμενον διὰ πυκνῶν καθέτων γραμμῶν· καθόλου δ' ἐν τῇ μυκηναϊκῇ τέχνῃ αἱ σφίγγες παριστάνονται σχεδὸν πάντοτε φοροῦσαι διάδημα, καὶ φοροῦσιν αὐτὸ οὕτω, ὥστε τὸ ἄνω μέρος τῆς κεφαλῆς των φαίνεται ἐπίπεδον· ἐκ τῆς κορυφῆς δὲ τοῦ κρανίου ἀμέσως ἡ (ὅπως ἐπὶ τῆς εἰκόνας τοῦ δακτυλίου) ἐκ τινος φυτογενοῦς κοσμηματος, ὅπερ ἐξέρχεται ἐκ τῆς κορυφῆς, ἐκφύεται λόφος μακρὸς κυματίζων μετέωρος πρὸς τὰ ὀπίσω. Ὁ λόφος οὗτος τῶν σφιγγῶν εἶναι κατὰ τὸν Furtwängler² βασιλικόν τι σημεῖον, ὅπερ αὐταὶ φοροῦσι, ἄλλοι δὲ³ φρονοῦσιν, ὅτι εἰς τὰς σφίγγας μετηνέχθη ὁ λόφος ἀπὸ τῶν γρυπῶν, οἵτινες συχνὰ εἰκονίζονται ἐπὶ Χεταίων μνημείων φέροντες αὐτόν⁴. Τοῦτο εἶναι πιθανόν, ἀλλ' ὀφείλω νὰ παρατηρήσω, ὅτι ἐν τῇ μυκηναϊκῇ τέχνῃ οἱ γρυπες, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς σφίγγας, δὲν παριστάνονται μετὰ λόφου, ἐνῶ ἐπ' αὐτῶν πρὸ πάντων ἔπρεπε ν' ἀπαντᾷ οὗτος, ἐὰν ἀληθῶς ἔλκη τὴν καταγωγήν του ἐκ τῶν γρυπῶν τῶν Χεταίων μνημείων. Ἐνεκα τούτου δὲν μοι φαίνεται ἀπίθανον, ὅτι ἀρχικῶς οἱ λόφοι οὗτοι οὐδὲν ἄλλο παρίστανον ἢ πλοκάμους τῆς κόμης, ὅπως εἶναι οἱ ἐκ τοῦ μέσου τῆς κεφαλῆς τῶν πηλίνων εἰδωλίων ἐξερχόμενοι καὶ ὑπεράνω τῆς στεφάνης ἐπὶ τῶν νώτων καταπίπτοντες (ἰδ. ἄνωτ. σ. 3), καὶ ὅτι καὶ αὐτὰ τὰ φυτογενῆ κοσμήματα, ἐκ τῶν ὁποίων πολλάκις ἐκφύονται, εἶναι μετεσχηματισμένοι μικροὶ βόστρυχοι· τοῦλάχιστον ἐπὶ τοῦ ἀνωτέρω ἀπεικονισθέντος χρυσοῦ δακτυλίου τὸ ἐπὶ τῶν κεφαλῶν τῶν σφιγγῶν κό-

¹ Ὁ δακτύλιος οὗτος ἐδημοσιεύθη καὶ ὑπὸ Α. Evans, Journal of hell. studies 1901 σ. 155 εἰκ. 33, εἰς τὴν εἰκόνα δ' αὐτοῦ παραπέμπομεν ἀποτοχούσης τῆς ἡμετέρας.

² Antike Gemmen σ. 43.

³ JIberg, Sphinx σ. 3.

⁴ Furtwängler, Roscher's Lex. Myth. I σ. 1751, ὅστις λέγει ὅτι τὸ ὑπόδειγμα παρέσχον πτηνὰ τινα ἔχοντα τοιοῦτον λόφον.

σημημα ὁμοιάζει πρὸς τὸ ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτῶν σχῆμα, τὸ ὁποῖον ἀποτελοῦσι προφανῶς τὸ ἐλικοειδῶς συνεσπειραμένα ἄκρα τῶν συνήθων ἐν τῇ θέσει ταύτῃ βοστρύχων.

Ἐπὶ τῆς ἐξ ἀσθέστου κεφαλῆς, ἐὰν τῷ ὄντι ἀνήκη αὕτη εἰς σφίγγα, ὁ τεχνίτης ἴσως παρέλειψε τὸν λόφον, διότι δὲν ἦτο εὐκόλον νὰ πλάσῃ αὐτόν, ὅπως ἦτο συνειθισμένος νὰ τὸν βλέπῃ, ἦτοι ἐλευθέρως πρὸς τὰ ὀπίσω κυματίζοντα. Ἐπὶ ἐνὸς ἄλλου ὀλογλύφου μυκηναϊκοῦ ἔργου, τῆς ἐλεφαντίνης σφιγγὸς ἐκ τῆς ἀκροπόλεως Ἀθηνῶν¹, ἡ δυσκολία αὕτη παρεκάμφθη ἐπιδεξίως, τοῦ λόφου ἐνωθέντος μετὰ τοῦ ἄκρου τῶν πτερύγων καὶ σχηματίζαντος οὕτω εἶδος κρικοῦ. Ἄλλως δὲ ὁ λόφος ἀπαντᾷ μὲν συχνά, δὲν εἶναι ὅμως καὶ ἀναγκαῖον γνώρισμα τῶν σφιγγῶν τῆς μυκηναϊκῆς τέχνης καὶ δύναται νὰ παραλειφθῆ².

Ἰδιαιτέρας προσοχῆς ἄξια εἶναι τὰ ἐπὶ τῶν παρειῶν, τοῦ μετώπου καὶ τοῦ ἀνθρεῶνος γραπτὰ ποικίλιμα. Ὅτι ταῦτα τεκμηριοῦσι τὴν ὑπαρξίν τοῦ ἐθίμου τοῦ στίζειν ἢ ζωγραφεῖν τὸ πρόσωπον, εἶναι φανερόν· ἴσως ὅμως ἐπιτρέπεται ἀμφιβολία, ἂν τὸ ἔθιμον ἐσώζετο καὶ ἐν τῷ πραγματικῷ βίῳ μέχρι τῶν χρόνων, καθ' οὓς ἐποιήθη ἡ κεφαλή· διότι ἀπίθανον δὲν εἶναι, ὅτι ἡ τέχνη διετήρησεν αὐτὸ κατὰ παράδοσιν ἐπὶ μακρότερον χρόνον καὶ τὸ μετεχειρίζετο, μάλιστα ἐπὶ κοσμηματικῶν μορφῶν, ἐνῶ ἐν τῷ βίῳ εἶχεν ἐκλείψει ἐντελῶς ἢ σχεδὸν ἐντελῶς. Ἐν τῇ ὀμηρικῇ ποιήσει οὐδὲν ἴχνος τοῦ ἐθίμου τούτου ἀνευρίσκειται, καὶ ἐν αὐτῇ δὲ τῇ μυκηναϊκῇ τέχνῃ ἐγὼ οὐδὲν ἄλλο βέβαιον παράδειγμα στίξεως ἢ ζωγραφῆσεως τοῦ προσώπου γνωρίζω· ὁ Maximilian Meyer³ νομίζει ὅτι ἐν εἰδωλίῳ ἐκ Μυκηνῶν⁴ παριστᾷ ἀνδρικήν μορφήν ἔχουσαν ἐστιγμένον τὸ πρόσωπον· ἀλλὰ τοῦτο εἶναι ἀπίθανον ἢ τοῦλάχιστον λίαν ἀμφίβολον ἕνεκα τῆς σμικρότητος τοῦ εἰδωλίου καὶ τοῦ ἀμελοῦς τῆς ἐργασίας αὐτοῦ, ἀσφαλῶς δὲ δύναται νὰ βῆθῃ μόνον ὅτι ὁ ἀνὴρ εἰκονίζεται γενειοφορῶν. Περὶ τῆς προμυκηναϊκῆς ἐποχῆς τῶν νήσων ὅμως εἶναι ἀναμφισβήτητον, ὅτι ἡ στίξις ἢ ὁ χρωματισμὸς τοῦ προσώπου

ἦτο συνήθης¹. Μετὰ τὴν μυκηναϊκὴν δὲ καὶ τὴν ὀμηρικὴν ἐποχὴν ἀπαντῶμεν πάλιν ὁμοίον τι ἐπὶ ἀρχαϊκῶν βροιωτικῶν πηλίνων εἰδωλίων, ἅτινα φέρουσιν ἐπὶ ἐκατέρας τῶν παρειῶν κηλῖδα μέλαιναν²· ἀλλ' ἐνταῦθα δὲν εἶναι βέβαιον, ἂν αἱ κηλῖδες δηλοῦσι χρωματισμὸν ἀποτελοῦντα αὐτοτελὲς ποικίλιμα τοῦ προσώπου, ἢ ἀπλῶς χρῶμα ἐπιτιθέμενον πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς φυσικῆς ἐρυθρότητος τῶν μῆλων τῶν παρειῶν· διότι ἐν τῇ δευτέρᾳ περιπτώσει τὸ χρῶμα τοῦτο ἀνήκει εἰς τὴν αὐτὴν κατηγορίαν μετὰ τοῦ ψιμυθίου, ὅπερ αἱ Ἑλληνίδες πάντοτε μετεχειρίζοντο.

Ὡς αὐτοτελὲς ποικίλιμα εὐρίσκειται ἡ ἐρυθρὰ κηλὶς ἐπὶ τῆς παρειᾶς γυναικὸς εἰκονιζομένης ἐπὶ ἰωνικῆς κύλικος³, ἀλλὰ καὶ αὕτη δὲν δύναται νὰ παραβληθῆ πρὸς τὰ ἐπὶ τῆς μυκηναϊκῆς κεφαλῆς ποικίλιμα, διότι ἡ ἐπὶ τῆς κύλικος κηλὶς ἀπομιμείται, ὡς φαίνεται, φυσικὸν φακὸν τοῦ προσώπου⁴.

Πολὺ μεγαλυτέραν ὁμοιότητα ἔχουσι τὰ ποικίλιμα περιέργου πηλίνου εἰδωλίου, περὶ τοῦ ὁποίου λέγεται ὅτι εὐρέθη ἐν Ἑλλάδι⁵· τὸ εἰδωλίον τοῦτο εἶναι γυμνὸν καὶ ἡ ἦβη δηλοῦται διὰ μεγάλου τριγώνου, ἐπὶ δὲ τῶν μαστῶν, τοῦ ὀμφαλοῦ καὶ ἐπὶ τῆς ὀσφύος φέρει ἐγγάρακτα κοσμήματα ἀποτελοῦντα κύκλους ἐκ σιγμῶν μετὰ μιᾶς ἄλλης σιγμῆς ἐν τῷ κέντρῳ. Δυστυχῶς ὅμως οὔτε ἡ πληροφορία, ὅτι τὸ εἰδωλίον τοῦτο προέρχεται ἐξ Ἑλλάδος, δύναται νὰ θεωρηθῆ βεβαία, οὔτε ἡ ἡλικία αὐτοῦ εἶνε ὠρισμένη.

Ὡς πρὸς τὴν τέχνην, καταφανὲς εἶναι ἐκ πρώτης ὄψεως ὅτι ὁ ποιήσας τὴν κεφαλὴν οὐδεμίαν ἐπίδρασιν γνωστῆς ξένης τέχνης, αἰγυπτιακῆς ἢ ἀσιατικῆς, ὑπέστη· καὶ ὄχι μόνον τοῦτο, ἀλλὰ νομίζω ὅτι οὐδὲ ἐργαστηρίου τινὸς ἐπίδρασις ἄξια λόγου διαφαίνεται. Ἡ καθόλου ἐντύπωσις ἐκ τῆς

¹ Athen. Mitth. 1891 σ. 58 (Wolters). Blinkenberg, Antiquités prémycéniennes, ἐν Mém. des antiquaires du Nord, 1896, σ. 45 ἔξ. Ἐφημ. Ἀρχαιολ. 1898 σ. 195 ἔξ. (Τσοῦντας). Annual of the Br. School at Athens III σ. 66 (Bosanquet). Ἰδίως ἄξιον σημειώσεως εἶναι τὸ ὑπὸ τοῦ Blinkenberg ἔ. ἄ. σ. 48 εἰκ. 13 δημοσιευόμενον μαρμαρίνον εἰδωλίον, τὸ ὁποῖον φέρει ἐπὶ τοῦ μετώπου, τῶν παρειῶν καὶ τοῦ ἀνθρεῶνος στιγμαὶς εἰς στοίχους διατεταγμένας.

² Collignon, Hist. de la sculpture I σ. 109 εἰκ. 55.

³ Athen. Mitth. 1900 σ. 50 εἰκ. 10 (Boehlau).

⁴ Boehlau ἔ. ἄ. σ. 52.

⁵ Revue archéolog. XXXIV (1899) σ. 10 εἰκ. 7 (Pottier).

¹ Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1887 πίν. 13, B.

² Περὶ π. γ. Kuppelgrab von Menidi, πίν. V, 45 καὶ VII, 4.

³ Jahrbuch d. arch. Inst. 1892 σ. 195.

⁴ Schliemann Mycènes εἰκ. 113.

κεφαλῆς εἶναι, ὅτι ἡ τέγνη εὐρίσκεται ἀκόμη εἰς τὰς πρώτας βαθμίδας τῆς ἀναπτύξεως καὶ τὰς πρώτας ἀποπέρας, καὶ ὅτι δὲν ἐμορφώθησαν ἀκόμη τὰ κατὰ συνθήκην ἐκεῖνα σχήματα, ἅτινα ἀπομακρύνουσι μὲν τὸν τεχνίτην ἀπὸ τῆς φύσεως, προσδίδουσιν ὅμως εἰς τὴν τέχνην αὐτοῦ ἀσφάλειάν τινα καὶ ἀκρίβειαν σύμφωνον πρὸς τοὺς κανόνας τοῦ ἐργαστηρίου, καὶ περ μὴ σύμφωνον πάντοτε πρὸς τὴν πραγματικότητα. Ἐνταῦθα ἡ τέγνη ψηλαφεῖ ἀναζητούσα τὴν καταλληλοτέραν μορφήν, ἣν δὲν εὐρίσκει πάντοτε. Οἱ ὀφθαλμοὶ εἶναι μεγάλοι καὶ λοξῶς τεθειμένοι. Τὰ ὦτα κείνται πολὺ ὑψηλὰ καὶ ἡ πλαστικὴ αὐτῶν διαμόρφωσις εἶνε ἀτελεστάτη· παριστώσιν ἑλλειψοειδῆ περίπου πλήρη δισκάρια ἐπικεκολλημένα ἐπὶ τοῦ οἰκείου μέρους τῆς κεφαλῆς, μία δὲ γραπτὴ διπλῆ ἕλιξ συμπληροῖ τὴν εἰκόνα. Ἡ ῥίς εἶναι δυστυχῶς ἐφθαρμένη, διακρίνεται ὅμως σαφῶς, ὅτι τὸ πρὸς τὸ στόμα ἄκρον αὐτῆς ἐπερατοῦτο εἰς εὐθεῖαν κάθετον ἐπιφάνειαν, ὡσεὶ ἀπετμήθη διὰ πρίονος. Τὸ στόμα εἶναι πολὺ μικρὸν καὶ παριστᾷ ἐντομήν, ἥς τὸ μὲν ἄνω χεῖλος οὐδόλως προέχει, τὸ δὲ κάτω πολὺ ὀλίγον· αἱ δύο γωνίαι, εἰς ἃς συμπίπτουσι τὰ χεῖλη, εἶναι ἐλαφρῶς πρὸς τὰ κάτω κεκλιμένα. Ὅπως δὲ τὸ στόμα εἶναι πολὺ μικρὸν, οὕτω καὶ ὁ ἀνθερεῶν, ἐν παραβολῇ πρὸς τὰ ἄλλα μέρη τοῦ προσώπου, εἶναι ἐλάχιστα ἀνεπτυγμένος· τὸ ἀπὸ τοῦ στόματος μέχρι τοῦ ἄκρου ἀνθερεῶνος διάστημα εἶναι 0,031 μ. μόνον, ἐνῶ τὸ ἀπὸ τῆς ῥίνος μέχρι τοῦ στόματος εἶναι 0,016 μ. καὶ τὸ ἀπὸ τοῦ ὀφθαλμοῦ μέχρι τῆς ἄκρας ῥίνος εἶναι 0,049 μ.

Ἡ ἀπὸ τῶν παρειῶν πρὸς τὸ στόμα μετάβασις δὲν εἶναι βαθμιαία, ἀλλ' ἰκανῶς ἀπότομος, διότι ἡ κυρτὴ ἐπιφάνεια τῶν παρειῶν γίνεται περὶ τὸ στόμα ἐντελῶς ἐπίπεδος ἢ καὶ ὀλίγον κοίλη. Μᾶλλον δὲ κοῖλον εἶναι τὸ πρόσωπον ὑπὸ τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ ἔνεκα τούτου τὰ μῆλα τῶν παρειῶν φαίνονται ἐξέχοντα περισσότερο ἴσως τοῦ θέοντος, ἐνῶ κείνται εἰς τὴν αὐτὴν περίπου ἐπιφάνειαν μετὰ τοῦ μετώπου. Καθόλου δὲ δύναται τις νὰ εἴπῃ, ὅτι, ἐξαιρουμένης τῆς ῥίνος, τὸ πρόσωπον παρουσιάζει κυρ-

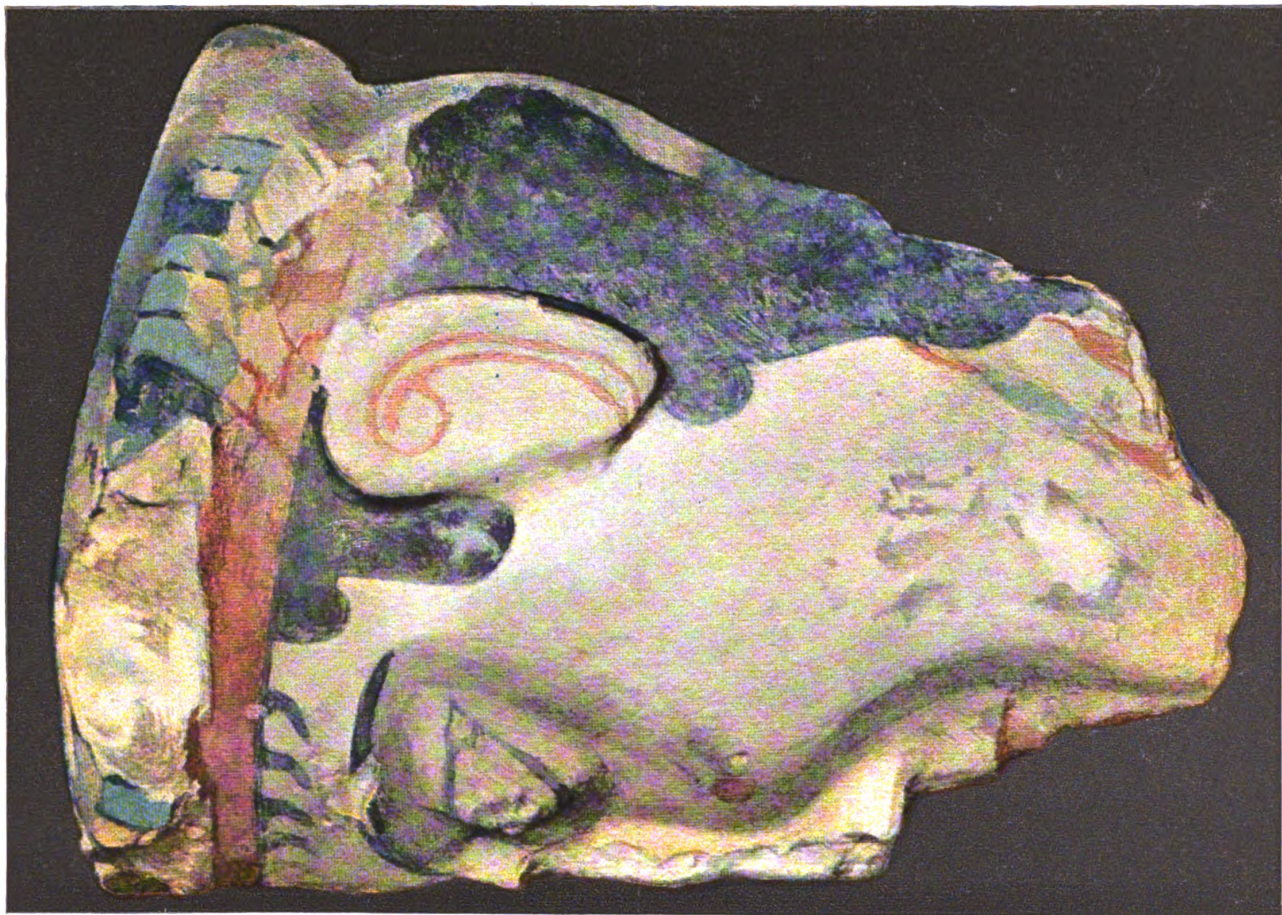
τὴν ἐπιφάνειαν, οἷα ἡ τοῦ κορμοῦ δένδρου περίπου, ἐν ἣ ἐκοιλάνθησαν μόνον τὰ περὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ τὸ στόμα μέρη· ἐκ τούτου φαίνεται, ὅτι ὁ τεχνίτης δὲν ἦτο κυρίως εἰπεῖν *πλάστης*, ἀλλὰ *γλύπτης*, καὶ ἴσως εἶχεν ἀσκηθῆ πρότερον εἰς ἄλλας ὕλας. Ἡ κάθετος τομὴ τοῦ ἄκρου τῆς ῥίνος εἰς τὸ αὐτὸ συμπέρασμα ἄγει.

Ἡ ἑλλειψις τῶν κατὰ συνθήκην σχημάτων καὶ ἡ προσπάθεια τῆς ἀμέσου κατὰ φύσιν διαπλάσεως τῶν καθ' ἕκαστα μορφῶν προσδίδουσιν εἰς τὴν κεφαλὴν ἰδίαν τινὰ χάριν. Μόνον ἡ συμμετρικὴ διάταξις τῶν ἐπὶ τοῦ μετώπου βοστρύχων μαρτυροῖ τὴν ὑπαρξίν ὑποδειγμάτων. Ἐκ τῶν πηλίνων δὲ εἰδωλίων, ἐφ' ὧν, ὡς εἶδομεν, ἡ αὐτὴ διάταξις ὑπάρχει, ἐξάγεται ὅτι οὕτω ἐφόρουσιν συνήθως τὴν κόμην αἱ Μυκηναῖαι γυναῖκες, καὶ ἐπειδὴ εἶναι πιθανώτατον, ὅτι καὶ ἐπὶ ἄλλων μνημείων (ἀναγλύφων, τοιχογραφιῶν) παριστάνετο αὕτη καθ' ὅμοιον τρόπον, δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι ὡς πρὸς τὴν κόμην εἶχε μορφωθῆ τυπικὸν σχῆμα, ὅπερ καὶ ὁ τεχνίτης τῆς κεφαλῆς ἀπειμιμήθη.

Ὅτι ὁ τεχνίτης οὗτος ἦτο ἐντόπιος καὶ ἐν Ἐλλάδι εἰργάζετο, μοὶ φαίνεται ὅτι εἶναι περιττόν καὶ νὰ εἴπω· ἄλλως τὸ πρᾶγμα ἐπιβεβαιούται καὶ ὑπὸ τῶν κρητικῶν ἀναγλύφων τῶν ἐκ τῆς αὐτῆς ὕλης πεπονημένων. Ἐκ πάντων δὲ τῶν ἀναγλύφων πλαστικῶν ἔργων τῆς μυκηναϊκῆς τέγνης, ἅτινα δὲν εἶναι πολλά, τὴν μεγαλυτέραν ὁμοίότητα πρὸς τὴν ἐξ ἀσθέστου κεφαλῆν, κατὰ τὴν κρίσιν μου, ἔχει ἡ κεφαλὴ τοῦ ἐκ Κάμπου μολυβδίνου ἀγαλματίου· ἐν ἀμφοτέραις τὸ πρόσωπον οὔτε λίαν σαρκῶδες οὔτε λιπόσαρκον εἶναι, ἀλλὰ συνεσφιγμένον πως· αἱ τῶν ὀφθαλμῶν κοιλότητες καὶ ἐπὶ τοῦ ἐκ Κάμπου ἀγαλματίου εἶναι μεγάλαι, ὡσαύτως δὲ παραπλησία εἶναι καὶ ἡ διαμόρφωσις τῶν περὶ τὸ στόμα μερῶν. Καθόλου, ἂν καὶ ἔνεκα τῆς μικρότητος τοῦ μολυβδίνου ἀγαλματίου ἢ σύγκρισις δὲν εἶναι ἀσφαλῆς, ὁ τρόπος τῆς ἐργασίας μοὶ φαίνεται ὁ αὐτός, ἡ τέγνη ὅμως ἐν τῷ μετάλλῳ εἶναι καὶ ἐνταῦθα πολὺ περισσότερο προωδευμένη.

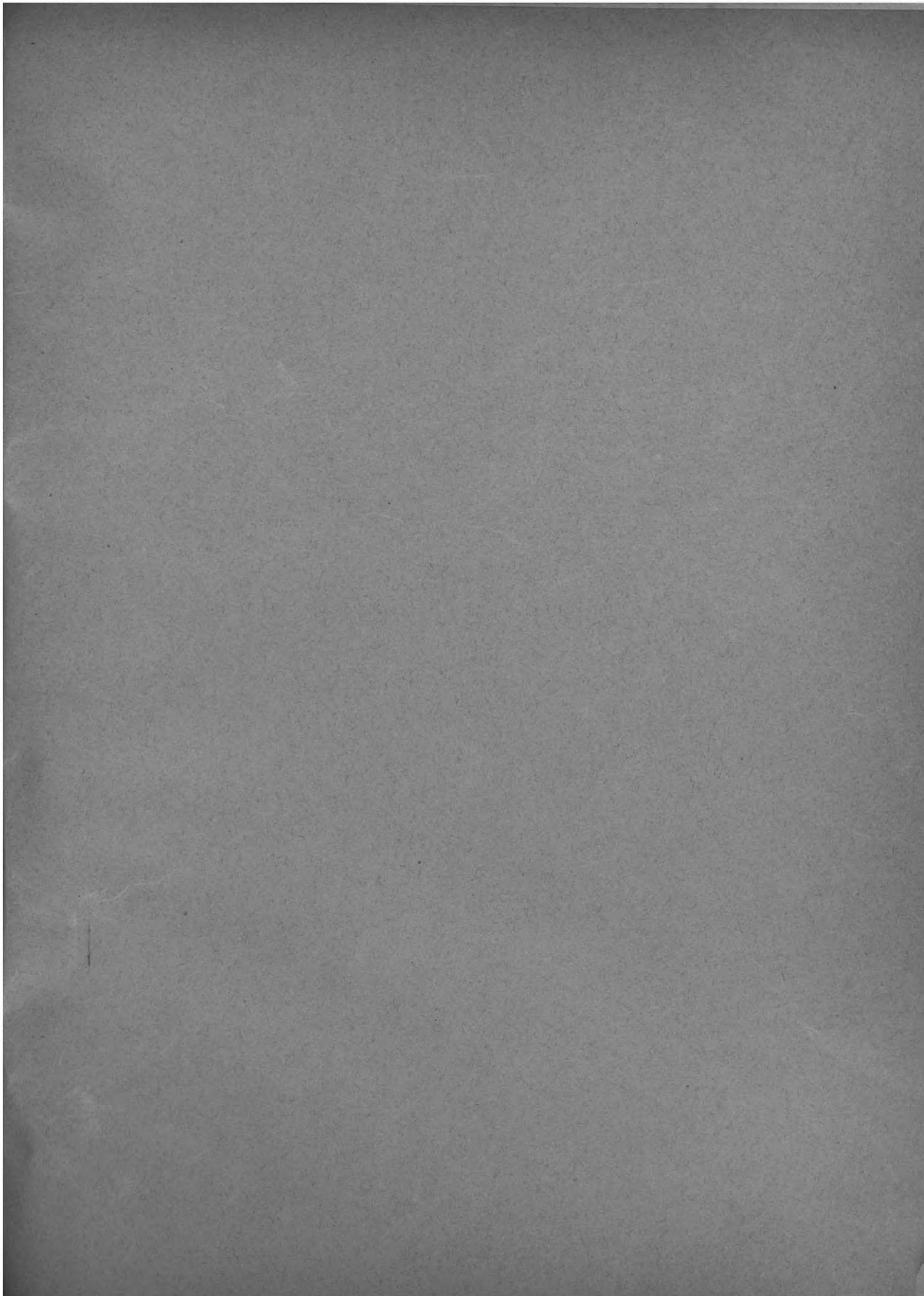
Χρ. ΤΣΟΥΝΤΑΣ

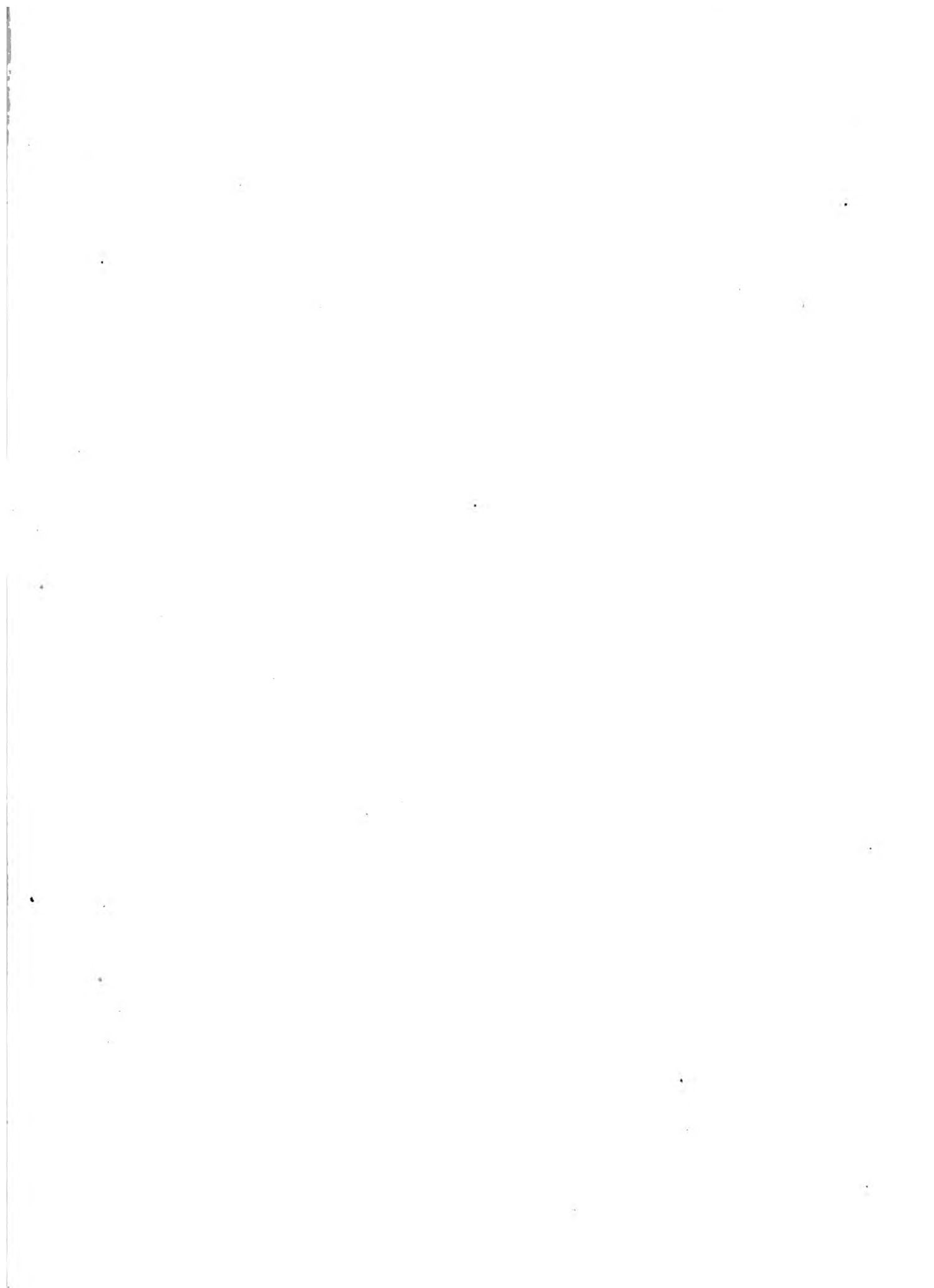

Vertical line on the left side of the page.

Small dot or mark.

Small mark or character.

Horizontal line at the bottom of the page.

